

Zofia Kędzior

Katedra Badań Rynkowych i Marketingowych
AE Katowice

Zachowania konsumpcyjne miejskich gospodarstw domowych – wybrane aspekty

Zachowania gospodarstw domowych to tzw. zachowania konsumpcyjne rozumiane jako spójna całość reakcji związanych z dokonywaniem wyborów w procesie zaspokajania potrzeb indywidualnych w określonych warunkach społecznych, kulturowych i ekonomicznych. Zachowania konsumpcyjne obejmują więc nabywanie środków zaspokajania potrzeb, posiadanie środków oraz użytkowanie środków. Zachowania konsumpcyjne przebiegają w dwóch układach instytucjonalnych: na rynku i w gospodarstwie domowym¹.

Wśród różnego typu zachowań gospodarstw domowych można wyodrębnić następujące grupy rodzajowe:

- zachowania skierowane na zdobywanie środków pieniężnych, tzw. zachowania zarobkowe,
- zachowania skierowane na zdobywanie środków zaspokajania potrzeb, tzw. zachowania zaopatrzeniowo-produkcyjne, na które składają się zachowania rynkowe (nabywcze) i zachowania domowo-gospodarcze,
- zachowania bezpośrednio konsumpcyjne (akty konsumpcji).

O ile zachowania o charakterze zarobkowym i zachowania rynkowe mają miejsce poza gospodarstwem domowym, to zachowania domowo-gospodarcze odbywają się wewnątrz gospodarstwa. Zachowania bezpośrednio konsumpcyjne zwykle mają miejsce w gospodarstwie domowym, ale mogą też być realizowane na rynku.

W badaniach nad zachowaniami gospodarstw domowych wykorzystywane są różnego typu zasoby informacji opisujące te same zjawiska i procesy z różnych punktów widzenia, za pomocą rozmaitych wskaźników.

Podstawowe zasoby informacji o gospodarstwach domowych systematycznie prowadzi Główny Urząd Statystyczny (GUS). Są to zarówno informacje o

---

¹J. Szczepański: *Konsumpcja a rozwój człowieka. Wstęp do antropologicznej teorii konsumpcji*. PWE

charakterze wyczerpującym (wszelkiego typu rejestracje statystyczne), jak i o charakterze niewyczerpującym (różnego typu badania reprezentacyjne)².

Informacje gromadzone w GUS-ie są materiałem źródłowym dostępnym dla badacza w formie już przetworzonej, w postaci opracowań i analiz źródłowych. Aby te informacje mogły być użyteczne w badaniach nad zachowaniami, muszą być zebrane i ponownie przeanalizowane zgodnie z określonymi celami. W badaniach nad zachowaniami gospodarstw domowych informacje GUS pozwalają na identyfikację struktury gospodarstw domowych, a także w znacznym stopniu na diagnozę ich otoczenia.

Najpełniejszym zbiorem informacji gromadzonych przez GUS dla potrzeb badania zachowań gospodarstw domowych są wyniki badań ich budżetów. Informacje z badań budżetów gospodarstw domowych pozwalają z jednej strony na identyfikację struktury dochodów pieniężnych w gospodarstwach, która jest odbiciem zachowań w sferze gromadzenia środków na konsumpcję (tzw. zachowania zarobkowe). Z drugiej strony informacje te umożliwiają identyfikację struktury wydatków w gospodarstwach, która jest wyrazem zachowań zaopatrzeniowych (rynkowych) gospodarstw domowych. Budżety gospodarstw domowych dostarczają jednocześnie informacji o spożyciu wybranych produktów w jednostkach naturalnych, które traktować można jako identyfikator zachowań bezpośrednio konsumpcyjnych.

Pełna identyfikacja zachowań i ich empiryczna analiza wymaga stworzenia specjalnego zbioru informacji o charakterze pierwotnym. W tym celu należy wykorzystać poprawnie dobrane metody i techniki badań bezpośrednich. Badania bezpośrednie pozwalają na zebranie informacji nie tylko o charakterze ilościowym, ale przede wszystkim jakościowym.

W referacie podjęto próbę identyfikacji zachowań miejskich gospodarstw domowych w sferze żywienia. W tym celu wykorzystano dwa źródła informacji, a mianowicie wyniki badań budżetów gospodarstw domowych GUS z lat 1993–1995 oraz informacje zebrane metodą wywiadu bezpośredniego w 804 miejskich gospodarstwach domowych³.

Zgodnie z istniejącą w każdym gospodarstwie domowym hierarchią zaspokajania potrzeb konsumpcyjnych, a tym samym i kolejnością zdobywania środków na ten cel, podejmowane są różnorodne decyzje. Codzienne w każdym gospodarstwie domowym odbywa się proces zaspokajania potrzeb żywieniowych i podejmuje się wiele związanych z nim decyzji.

²Pełny przegląd zbiorów statystycznych znajduje się w corocznie wydawanym przez GUS informatorze.

³Badania zrealizowano w roku 1996 w ramach grantu nt. „Modele zachowań gospodarstw domowych i przedsiębiorstw (lata 2000–2010)”.

O sposobie żywienia członków gospodarstwa domowego decyduje pani domu, co znajduje odzwierciedlenie w wynikach badań bezpośrednich z 1995 roku. W 75% badanych miejskich gospodarstw domowych ta sfera decyzji należy do kobiety – pani domu. Panie domu najczęściej dokonują samodzielnie zakupów produktów żywnościowych, dzieje się tak w 80% gospodarstw domowych. Na wybór i zakup żywności największy wpływ mają cena (72% wskazań badanych), jakość (62%), a w dalszej kolejności przyzwyczajenie (39%) oraz pochodzenie produktu (26%). Rola ceny jako czynnika decydującego o zakupie produktów żywnościowych maleje wraz ze wzrostem dochodów⁴.

W latach 1993–1995 przeciętne wydatki na żywność w gospodarstwach domowych tworzących segment miejski stanowiły 40% ogółu wydatków. Analiza poziomu wydatków na żywność w wybranych typach gospodarstw domowych wskazuje na znaczne ich zróżnicowanie (tab. 1).

Najwięcej na żywność wydają gospodarstwa domowe utrzymujące się ze źródeł niezarobkowych (przeciętnie 48%) oraz emerytów i rencistów (przeciętnie 41%), a najmniej pracujący na własny rachunek (34%). Poziom wydatków na żywność jest silnie skorelowany z poziomem dochodów. W analizowanych latach można także zauważyć niewielką wprawdzie, ale spadkową tendencję udziału wydatków na żywność w wydatkach ogółem miejskich gospodarstw domowych. Należy to uznać za symptom poprawy sytuacji materialnej gospodarstw domowych, z wyjątkiem grupy gospodarstw utrzymujących się ze źródeł niezarobkowych. Na tym tle interesująco przedstawia się poziom spożycia wybranych produktów żywnościowych (tab. 2).

Tabela 1.

Wydatki na żywność w wybranych typach gospodarstw domowych w latach 1993–1995 w % wydatków ogółem

Wyszczególnienie	Gospodarstwa domowe			
	pracowników	pracujących na własny rachunek	emerytów i rencistów	utrzymujących się ze źródeł niezarobkowych
Udział wydatków na żywność w wydatkach ogółem w latach				
1993	39,1	34,2	43,1	48,8
1994	37,6	32,3	41,6	47,4
1995	37,4	32,3	41,3	48,8

Źródło: Wyniki badań budżetów gospodarstw domowych GUS w latach 1993–1995.

⁴Szerzej na ten temat zob. Z. Kędzior: Proces decyzyjny w gospodarstwie domowym. [w:] Pr. zb.: *Konsumant–Przedsiębiorstwo–Rynek*. CBIe, AE Katowice 1996, s. 39–44.

Tabela 2.

Zmiany w spożyciu wybranych artykułów żywnościowych w latach 1993–1995

Wyszczególnienie	Gospodarstwa domowe			
	pracowników	pracujących na własny rachunek	emerytów i rencistów	utrzymujących się ze źródeł niezarobkowych
Mięso surowe wieprzowe	↑ ↓	=	↑ ↓	↘
Mięso surowe wołowe i cielęce	↘	↘	↘	↘
Drób	=	=	↗	=
Wędliny wysokogatunkowe	=	=	=	=
Masło	↘ ↘	↘	↘	↘ ↘
Mleko i napoje mleczne	↘	↘	↘	↘
Sery	=	=	↘	↘
Wyroby cukiernicze	=	↘	↑ ↓	=
Owoce południowe	↗	↗	↑ ↓	=
Kawa	=	↘	=	=

Oznaczenia:

↑ ↓ – wahania   ↘ – spadek   ↘↘ – silny spadek   ↗ – wzrost   = – stabilizacja

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań budżetów gospodarstw GUS 1993–1995.

Wyniki analizy spożycia wybranych produktów żywnościowych w przeliczeniu na 1 osobę miesięcznie w gospodarstwach domowych w latach 1993–1995 pozwalają na wskazanie nowych tendencji w sposobie żywienia miejskich gospodarstw domowych. W badanym okresie należy odnotować w większości gospodarstw domowych stabilizację spożycia drobiu, wędlin wysokogatunkowych, serów i kawy. We wszystkich typach gospodarstw domowych odnotowano spadek spożycia mięsa wołowego i cielęcego, masła, mleka i napojów mlecznych. Wzrost spożycia odnotowano w przypadku owoców południowych i drobiu, ale dotyczy to tylko niektórych typów gospodarstw domowych.

Powyższe wyniki znajdują potwierdzenie w badaniach, bezpośrednich miejskich gospodarstw domowych. Według deklaracji badanych w roku 1995 najczęściej rezygnowano ze spożycia masła (27,8% badanych), czekolady (17,5%), jogurtu i kefiru (16,2%). Przy czym częściej postąpili tak mieszkańcy wielkich miast i gospodarstwa 1-osobowe (tab. 3).

Tabela 3.

Odsetek gospodarstw domowych, które nie spożywały wybranych artykułów żywnościowych w 1995 r.

Wyszczególnienie	Próba ogółem	Gospodarstwa domowe			
		z małych miast*	z dużych miast**	z dziećmi	1-osobowe
Masło	27,8	26,6	33,3	24,1	32,1
Czekolada	17,5	16,3	17,9	7,3	29,4
Jogurt, kefir	16,2	19,1	17,1	10,3	26,8
Wołowina	13,9	14,4	14,1	10,5	23,2
Wieprzowina	13,9	16,6	14,5	8,6	31,7
Soki owocowe	13,6	17,0	14,5	6,5	28,9
Margaryna	13,2	14,7	9,4	10,5	19,0
Kawa	12,5	13,5	10,3	8,0	28,2
Mięso i wędliny najlepszych gatunków	6,7	8,8	4,3	4,7	12,7
Owoce cytrusowe	6,2	7,5	6,8	2,8	16,9
Mleko	4,6	5,3	5,1	2,8	13,4
Owoce krajowe	3,0	3,4	4,3	1,9	6,3
Ser	2,1	2,8	1,7	0,9	5,6
Drób	2,1	2,5	1,7	1,1	5,6

* Małe miasta – do 50 tys. mieszkańców.

** Duże miasta – powyżej 50 tys. mieszkańców.

Źródło: Badania własne.

W prawie 14 % gospodarstw domowych nie spożywano wołowiny i wieprzowiny. Natomiast niemal we wszystkich gospodarstwach domowych spożywane są owoce krajowe, sery i drób.

W świetle powyższych wyników można postawić tezę, że następują istotne zmiany w zachowaniach żywieniowych miejskich gospodarstw domowych. Ocena trwałości tych zmian, jak i wywołujących je przyczyn wymagać będzie dalszych badań i analiz w tym zakresie.

Consumer behaviour among urban households – chosen aspects

Abstract

Among different types of households behaviour the behaviour towards food products is of special significance. An attempt to identify these behaviours in the case of urban households was presented in the paper.